

A LEGYŐZÖTT MAGYAROK MINT HÓDÍTÓK? A DE ADMINISTRANDO IMPERIO ÉS A NÉPVÁNDORLÁSÓK ANTIK MODELLJE

Az etelközi Magyar Nagyfejedelemség Kárpát-medencébe költözése a „honfoglalás” néven vonult be a magyar történeti köztudatba. Historiográfiánk XI. századi megszületése óta érdekli e folyamat kiváltó okai iránt. Alapvető kérdés, hogy előre eltervezett beköltözésről, avagy vereség kiváltotta bemenekülésről beszélhetünk-e.

A fejvesztett futást említő legfontosabb tudósítás a VII. (Bíborbanszületett) Konstantin bizánci császár (913–959) szerkesztésében készült államkormányzati mű, amely az utókorban a *De administrando imperio* (DAI) címen vált ismertté. Az idézendő tudósítások forrásértékét meghatározzák a munka keletkezési körülményei. Már a XVIII. századra világossá vált, hogy a mű írása nem abban az évben fejeződött be, mint amelyikben elkezdődött, mivel a benne elszórt időrendi utalások között ellentmondás feszül.¹ XIX. századi magyar tudósok pedig arra mutattak rá, hogy Bíborbanszületett Konstantin császár nem oknyomozó történelmi célzattal, hanem politikai-statisztikai megfontolásból, több évi folyamatos anyaggyűjtéssel állított össze.² Moravcsik Gyula, a kritikai kiadást elvégző neves magyar bizantinológus mérte fel igazán a szövegbeli következetlenségek okait: különböző eredetű és különböző időkben keletkezett kútfők (krónikák, követjelentések, útleírások, követjárásokról készült jegyzetek) adataiból mérített a császár. Az adatgyűjtést munkatársak bevonásával végezte, és az összeállításakor híven közölte forrásait, nem törekedve az ellentmondások kiküszöbölésére.³ Az általános filológiai eredmények történeti tanulságait Kapitánffy István vonta le, aki úgy vélte, hogy a magyarok korai történelmére vonatkozó tudósítások nem a VII. Konstantin császárhoz látogató magyar előkelők elbeszélésén, hanem korábbi feljegyzéseken alapulnak. Felvetését azzal indokolja, hogy a X. század közepén a magyaroknak nem volt oly jelentős szerepük a bizánci külpolitika alakulásában, mint 895 előtt, amikor a magyarok Etelközt lakták, ahol 950 táján már besenyők éltek.⁴ Mindezek szem előtt tartásával érdemes olvasni a magyar szállásváltás indoklását.

* A szerző az MTA–HIM–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa. e-mail: dr.szabados.gyorgy@gmail.com

1 Katona 1778, 5–7.

2 Wenzel 1851, 492–493; Szabó 1860, 84, 166.

3 Moravcsik 2003, 7.

4 Kapitánffy 1997.

„Néhány év múlva a besenyők rátörtek a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket. A türkök tehát megfutamodván földet kerestek, ahol megtelepedhetnének, s odaérkezvén elűzték Nagy Moravia lakóit, s megszállták azok földjét, amelyen a türkök most is mindmáig laknak.”⁵ Alább ekképp részletezi: „Ezután Leon, a Krisztus-szerető és dicső császár hívására átkelven a Dunán és megtámadván Symeont, teljesen legyőzték, és iramukban egészen Preszlavig hatoltak, és bezárván őt Mundraga várába, visszatértek saját földjükre. Abban az időben Liüntika, Árpád fia volt a fejük. Miután azonban Symeon újból kibékült a rómaiak császárával és bátorságban érezte magát, a besenyőkhöz küldött és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Symeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették, és a földjük őrzésére hátrahagyott türköket gonoszul kiűzték onnét. Miután pedig a türkök visszatértek, és földjüket ilyen pusztán és feldúlva találták, letelepedtek arra a földre, melyen ma is laknak.”⁶ A félelem emlékét egy korábbi szöveghely hivatott szemléltetni. Eszerint a császár, történetesen VI. (Bölcs) Leó (886–912) – VII. Konstantin apja – Gabriel klerikust küldte a magyarokhoz, hogy a besenyők elűzésére és régi lakóhelyük (Etelköz/Dentümgöy) visszafoglalására biztassa őket. Ám azok így feleltek: „Mi nem kezdünk ki a besenyőkkel, mert nem bírunk velük harcolni, minthogy nagy ország az, nagyszámú nép és gonosz fickók; többé ilyen beszédet ne mondj nekünk, mert nem kedvünkre való az.”⁷

A DAI előadását egy X. század elején alkotó nyugat-európai krónikás is megerősíteni látszik. Regino prümi apát ezeket írja a magyarokról: „A mondott népet tehát a fent említett vidékekről, saját szállásaikból kiűzték a vele szomszédos népek, akiket besenyőknek hívnak, mivel számban és vitézségben felülmúlták őket... Elmenekülvén tehát ezek erőszakossága elől, búcsút mondtak hazájuknak, s elindultak, hogy olyan vidéket és helyet keressenek, ahol lakhatnak és megtelepedhetnek. Először is a pannónok és az avarok pusztáin kóboroltak, vadászattal és halászattal szerezvén meg mindennapi táplálékukat; ezután ismétlődő ellenséges támadásokkal törtek a karantánok, morvák és a bolgárok határterületeire; kevés embert karddal, több ezret pedig nyilakkal pusztítottak el, amelyeket oly gyakorisággal lönek ki szaru-íjaikból, hogy lövéseiket bajosan lehet elhárítani.”⁸

A Kárpátok előterében szállást tartó és a Balkánon küzdő magyaroknak elvileg két ellenséggel kellett szembenézniük. A bolgár–besenyő harapófogó oly egységesnek tűnő képe azonban különböző időben, különböző helyeken és nyelveken, sőt különböző rendeltetéssel készült leírásokból áll össze egy hiányokkal és ellentmondásokkal terhelt mozaikká. Kezdve azon, hogy a bolgár–besenyő szövetségről egyedül a DAI-ban olvashatunk, más forrás nem szól erről. Ám e mégoly becses műnek nem feladata és nem erőssége a történelmi oknyomozás, hiszen célja az írói jelenre, a 950-es évekre érvényes

5 DAI c. 38, p. 172–173. (Moravcsik Gyula fordítása)

6 DAI c. 40, p. 176–177.

7 „DAI c. 8, p. 56–57. A terület „Dentümgöy” nevét I. Anonymusnál *Dentumoger* alakban. Szentpétery, SRH. I. 34, 38.”

8 HKIF 197–198 (Kordé Zoltán fordítása); Vö. Regino 132–133.

külpolitikai állapotok bemutatása. Ami valóban történetmondásra hivatott munka, az *vagy a bolgárokról, vagy a besenyőkről* szól. Így a Fuldai Évkönyvek X. század elején írott bejegyzése arról tudósít, hogy a magyarok bizánci szövetségben vívtak véres küzdelmet a bolgárokkal.⁹ A magyar–bolgár háborúról görög szerzők is szólnak. Harmatta János a bolgároktól elszenvedett vereség előadását tette beható kritikai elemzés tárgyává. Rámutatott arra, hogy Georgios Monachos Continuatus (György barát krónikájának folytatója), valamint Theophanes Continuatus (Theophanes krónikájának folytatója) – két ismeretlen, 960-as évekbeli krónikafolytató – megjegyzésein látszik: mindkét bizánci író azonos kifejezéseket használ, tehát egy közös, a magyarokkal és Leó császárral ellenséges forrásra utal a magyar sereg elpusztítása kapcsán. Ugyanakkor egy másik alapforrás szerint, amelyből Pseudo-Symeon (X. század vége), Ioannes Skylitzes (XI. század második fele), és Ioannes Zonaras (XII. század eleje) meríthetett, a magyarokat nem levágta, hanem csak megfutamította Symeon bolgár cár.¹⁰ Harmatta meglátásait Moravcsik Gyula filológiai eredményei annyiban pontosítják, hogy Theophanes Continuatus szövegére Georgios Monachos Continuatus hatott, Pseudo-Symeon e kettőt jegyzetelte ki, Skylitzes szóbeli értesülései mellett Theophanes Continuatusra és más, azóta elveszett írásművekre támaszkodott, Zonaras pedig ismeretlen kútfőit leszámítva főleg Skylitzes históriáját aknáztta ki.¹¹ Az enyhébb és a súlyosabb magyar kudarc hagyományozódása szövevényes utat járhatott be, több lehetőség elképzelhető, de a kétféle változat elkülönítése mindenképpen indokolt. Ésszerű Harmatta János ama következtetése is, hogy a felnagyított bolgár hadi sikerek fő forrása Symeon cár üzenete lehetett, amely révén előnyösebb tárgyalási pozíciót kívánt biztosítani magának. Ezt a hírt a Leó császárral szembenálló bolgárbarát egyházi körök felkapták, s tovább terjesztették. Nyugatra például Lázár püspök az Arnulf császárhoz küldött bizánci követ vihette; diplomáciai szerepéről a Fuldai Évkönyvekben tétetik említés.¹²

Rejtély, hogy Regino miként jutott olyan értesülés birtokába, ami a bolgárok említése nélkül csak a besenyőket tartja a magyarok legyőzőjének, míg a Fuldai Évkönyvek bolgárjai mellől meg a besenyők hiányoznak; az apát elmondása így a DAI-ban foglaltakkal mutat némi hasonlóságot. Árulkodó nyom viszont, hogy Regino a besenyőkre a görögös *Pecinaci* alakot hozza,¹³ ami a DAI-ban Παττινακται,¹⁴ Ioannes Skylitzes 1057 után készült históriájában Παττινακται formát ölt.¹⁵ Megjegyzem, hogy a X–XII. század folyamán keletkezett nyugati kútfők besenyő megnevezései erre visszavezethető alakokban ötlenek fel. Így például a konstantinápolyi udvarban megfordult Liutprand püspök (†972) *Pizenacos*,¹⁶ Querfurti

9 Annales Fuldenses 126, 129–130.

10 Harmatta 1998, 148.

11 Moravcsik, ÁMTBF 52, 61, 65–67, illetve 69–70, 81, 84, 98–99.

12 Harmatta 1998. 148. Vö. Annales Fuldenses 130.

13 Regino 132.

14 DAI c. 37, 166–170.

15 Moravcsik, ÁMTBF 87.

16 Gombos, CFHH II. 1469 = Pertz, MGH SS III. 277.

Brunó (†1009) *Pezenegos*,¹⁷ Merseburgi Thietmar (†1018) *Pezineigos* és *Petineis*,¹⁸ Ademar Cabannensis (1028 körül) *Picenati*,¹⁹ Freisingi Ottó (†1158) *Pezenatis*,²⁰ Londoni Richárd (XII. század vége) *Pincennates* változatot közöl;²¹ a sor még folytatható lenne. Ezzel szemben a Regino ismeretét is tükröző XIII–XIV. századi krónikáink a *Bessi* és a *Bissen*i változatot használják a besenyőkre;²² ami a XI. században indult hazai okleveles gyakorlatot idézi.²³ E szemlélésből kitetszik az, hogy a nyugat-európai latin besenyő népnév-emlékések legalább is kezdetben bizánci hatást tükröznek, míg a magyarországi középlatinság oklevelei és krónikái e tekintetben szinte teljes függetlenséget árulnak el.

Számomra az valószínű, hogy Reginóhoz egy olyan bizánci hír jutott el, amely Lázár püspök követjárásától függetlenül áramlott nyugatra, és amely évtizedekkel később a DAI-ban bukkant fel. Ugyanakkor Regino a magyarok új hazába települését a fegyveres kényszerítés mellett túlnépesedésükkel indokolja,²⁴ következtetlenséget árulva el. Mert ha annyira túlnépesedtek, akkor hogyan nem tudtak ellenállni? Vagy hogyha a besenyők „számban és vitézségben” még ezt a túlszaporodott népet is felülmúlták, akkor egy hatalmas birodalmat kellett alkotniuk, ám ilyesmi nem létezett. Ellentmondások a Fuldai Évkönyveket is terhelik. Két változatban, két külön év alá sorolta a magyar-bolgár háborút, sőt a 895-ben seregük nagy részét elvesztett magyarokkal 900-ban (helyesen 899-ben) egy nap alatt húszezer itáliai gyilkoltatott le. A fuldai annalista logikáját követve csodás megújhódás tárul fel: a tönkrement magyarok rövid idő alatt oly nagy erőre kapnak, hogy képesek pusztító hadjáratot vezetni, és a keresztények között óriási vérfürdőt rendezni.²⁵ Ezt a gondolatmenetet Regino színesebb köntösbe öltözteti: felsorolja a minapi legyőzöttek karantán, morva és bolgár végekre sújtó támadásait, azután 901-hez bejegyzi 899 észak-itáliai történéseit.²⁶ A magyarok körében végzett legnagyobb pusztításról, a családok „teljes megsemmisítéséről” a DAI értekezik, de még innen sem hiányzik a megvert és elűzött „türkök” pompás katonai teljesítménye, amellyel Ómoráviát „végigpusztították”, „elfoglalták”, és „megsemmisítették”.²⁷

17 Gombos, CFHH I. 429.

18 Gombos, CFHH III. 2203–2204 = Thietmar 382, 530–531.

19 Gombos, CFHH I. 16 = Pertz, MGH SS IV. 130.

20 Gombos, CFHH III. 1762 = Pertz, MGH SS XX. 234.

21 Gombos, CFHH III. 2046 = MGH SS XXVII. 199–200.

22 Kézai Simonnál (1285 előtt) *Bessos* Szentpétery, SRH I. 146, *Bessorum* uo. 148, *Bessi* uo. 182, 192. Vö. a XIV. századi krónikaszerkesztménnyel, ahol a *Bessorum* alak után röviddel a *Bissenorum* változat áll. Uo. 371. Anonymus XIII. század eleji gestája „renitensként” említhető, mert a görögös *Picenatis* és a magyar középlatinságban bevett forma (*Bissenos*, *terra Byssenorum*) egyaránt olvasható. Uo. 66, 113, 116.

23 1061 (interpolált): *Beseneu* Györffy, DHA I. 168 (49. sz.), 1067 körül (interpolált): *Bissenorum*, *Bissen*i uo. 183–184 (58. sz.), 1075 (interpolált): *Bissenorum* uo. 214 (73/II. sz.), 1086: *Bessenorum* uo. 251 (84/I. sz.). További forrásadatokat összefoglalóan l. Györffy 1990.

24 HKÍF 197. Vö. Regino 131–132.

25 *Annales Fuldenses* 134.

26 HKÍF 197–199. Vö. Regino 148.

27 DAI c. 13, p. 64–65, c. 37, p. 176–177.

A Fuldai Évkönyvek, Regino, valamint a DAI történetsszövéseinek közös nevezője, az újjászületett katonai virtus már túlmutat a magyarság ethnikai keretein, mivel egy általános népvándorlás-képlet alkotóeleme, ilyenformán a következő gondolati súlypont-hoz vezet át bennünket.

A DAI 37. fejezete mintaszerűen szemlélteti a népeltolódás három állomását. „*Tudni való, hogy a besenyők szállása eredetileg az Etil folyónál, valamint a Jejik folyónál volt, s határosak voltak a kazárokkal és az úgynevezett úzokkal. De ötven évvel ezelőtt az említett úzok a kazárokkal összefogván és hadat indítván a besenyők ellen, felülkerekedtek és kiűzték őket tulajdon földjükről, és azt mind a mai napig az említett úzok foglalják el. A besenyők pedig elmenekülván szerte jártak, kutatva hely után, ahol megtelepedhetnének, és eljutván a ma birtokukban levő földre, és rábukkanván az ott lakó türkökre, háborúban legyőzték, kiverték és elűzték őket s letelepedtek azon, és urai ennek a földnek, mint mondtuk, mind a mai napig ötvenöt esztendeje.*”²⁸ Látszólag tehát elérkeztünk a historiográfiai áttekintésben vázolt népvándorlás-elmélet forrásvidékéhez. (A hangsúly itt a „látszólag” szóra esik.) Az úz→besenyő→magyar támadássorozat elgondolása értelmében a mondott steppei népek összekoccanó biliárdgolyók módjára pöccentik egymást nyugatra, egy keletről jött elemi erejű hatás miatt.

Sőt ez az elképzelés egy harci esemény bekapcsolása révén még tovább bővült, ugyanis a 923-ban elhunyt Tabari ezt jegyezte fel: „*Ebben az esztendőben [893] híre jött, hogy Ismail ibn Ahmad a turkok országa ellen intézett portyázó hadjáratot, és – amint említik – királyuk fővárosát bevéve, őt magát, feleségét, a hatunt, és körülbelül 10 ezer embert közülük foglyul ejtett. Hatalmas tömegeket gyilkolt le közülük, számtalan lovat zsákmányolt.*”²⁹ Györffy, noha nem vonja kétségbe azt egy későbbi arab történetíró, Maszúdi alapján, hogy ekkor a karlukok fővárosát foglalta el a számánida emír, feltételezi, hogy a népvándorlás elindulása az úzok legyőzéséhez köthető.³⁰ Máris megvan tehát az úz→besenyő→magyar támadásláncolatot kiváltó hatás, csak hogy komoly megfontolások szólnak ez ellen. Demény István Pálnak feltűnt, hogy 893 harci eseményeihez a muszlim kútfők nem rendelik hozzá az oguzokat, csak az utólagos történészi konstrukciók. Mint mondja, Tabarinál nincs szó arról, hogy Ismail ibn Ahmad „turkok” elleni háborújával összefüggésben a karlukok az oguzokra rontottak volna.³¹ Sőt, mivel a támadás *délnyugatról* érte a karlukokat, ezért logikusan *kelet* s nem *nyugat* felé mozdultak el, s át is tették székhelyüket Talaszból Kasgarba, ami Talasztól *délkeletre* fekszik.³² Valóban nincs adatunk arra, hogy valakik is az oguzokra rontottak volna, sőt hogy az oguzok helyére költöztek volna: Maszúdi alapján a „türkök” megvert népét a karlukokkal lehet azono-

²⁸ DAI c. 37, p. 166–167.

²⁹ HKÍF 60. (Kmoskó Mihály fordítása.) Vö. Maszúdi tudósításával. Uo. 57.

³⁰ Györffy 1987, 582. A „turk” elnevezés problémájáról legújabbán I. Zsidai 2013.

³¹ Zimonyi 1998. 143. Ugyanakkor ez a gondolatmenet sem lép ki a népvándorlás-láncolat elméletének a bűvköréből.

³² Demény 2001, 91. Vö. HKÍF 60.

sítani,³³ vagyis Györffy ötletét sem a feljegyzések, sem a földrajzi viszonyok nem igazolják. A népvándorlás-áradat keleti keletkezésével ilyenformán alapvető gondok vannak. Nem meggyőzőbb a folyamat nyugati folytatásának története sem.

Az újjászületett életerő és katonai potenciál eszerint nem a magyarok kiváltsága, nem egyedi jelenség. Előbb a kivérzett úzok térnek magukhoz, hogy legyőzzék a besenyőket, majd a megvert besenyők az úzok példáját lemásolva mérnek csapást a magyarokra, akik a Kárpát-medencébe taszítatván felszámolják az ómorva politikai alakulatot, majd győztes hadakat vezetnek nyugatra. Történik mindez oly sebesen, hogy Ismail ibn Ahmád hadjárata (893) és a magyarok brentai diadala (899) között csupán hat év telik el! Ez idő alatt három nép szenved tetemes károkat, hogy aztán három kudarc hadi sikekbe forduljon, és ki-ki a maga sértetlen *nyugati* szomszédján vegyen elégtételt a *keleti* veszedelemért. A hullámokat idéző modellt szemlélve ideje ellátogatni az elgondolás *valódi* forrásvidékéhez.

A történelmi modellhez vezető utat Vajda László nagy ívű tanulmánya járja végig, amely a görög történetírásban érvényesülő népvándorlásláncolat-elmélet szellemi eredetét fedi fel. Meggyőző okfejtése jóval élénkebb szakmai visszhangot érdemelne; eredményeinek itt csupán kivonatolt ismertetésére vállalkozhatom. A sorozatos népeltolódás Herodotosnál tűnik fel, ám mindjárt kettős változatban, és mindkettő a szkítákkal függ össze. A rövidebb, háromtagú láncolatban a massageták elűzik a szkítákat, azok a kimmereket, akik Sinopéra és más területre támadnak (IV, 12). A hosszabb „népkatalógus” hat elemet számlál, kissé fölöslegesen, mivel a hyperboreosok (a mitikus geográfiában a világ szélén lakó egyik nép) és az aranyat őrző „griffek” békésen élnek; a háborús kezdeményező szerep az egyszemű arimasposoké, akik az issedonokat-mozdítják ki, azok a szkítákat, ők a kimmereket (IV, 13). Mindazonáltal a láncreakció-idea nem Herodotos elméjében fogant, hiszen ő maga is jelzi gondolatai másoktól való eredetét. Igaz, Herodotos az eposzköltő Aristeasra hivatkozik név szerint, a tényleges szellemi forrás a Kr. e. VI. század végén élt miletosi Hekataios, az ión természetfilozófia rendszerezője, viszont az ő koncepciója nem élő tapasztalatokból, hanem deduktív levezetéssel állt elő. A népről népre tovaterjedő vándorlás általánosító képét a fizika, a mechanika ihlette (lásd a nyugvó golyót, amit egy mozgó golyó centrálisan meglök, amaz átveszi ennek sebességét, míg emez megáll), ilyenformán történetietlen, mert nincs tekintettel a folyamatok egyediségére. A golyók módjára tovább-tovább-lökődő népekről alkotott képzet azonban irodalmi toposszá válva szolgáltatott kényelmes rendező-magyarázó elvet. A Kr. u. V. században élt Priskos töredékesen korunkra jutott hagyatéka – az 1000 körül keletkezett Suda-lexikon vonatkozó részével kiegészülve – ugyanolyan kaptafára készült eseménysort mutat be, csak a szereplők mások. Nála a griffek hozták mozgásba az Okeanos-partján honos népeket, ők az avarokat tették földönfutóvá, azok a szabirot, akik a saragurokkal, valamint az urogokkal és az onogurokkal bántak el így, ez a három nép végül az akatir-hunokat győzte le. Jóllehet Priskos éles szemű megfigye-

33 HKÍF 57.

lője és kritikus rögzítője volt kora történéseinek, ám ahová látóköre nem terjedt ki, oda a Herodotostól készen kapott okságmagyarázatot hívta segítségül. Vajda végül azzal adja meg a kegyelemdőfést a népvándorlás láncreakciószerű modelljének, hogy egy különös körülmény szabályszerűen kötelező érvényesülésére mutat rá: a mindenkori *keleti* nép minden esetben erősebbnek bizonyult *nyugati* szomszédjánál.³⁴ Íme, az irodalmi hagyatéknak mily egyértelműen nyilvánul meg a DAI-ban! Az úz→besenyő→magyar láncolat előképe világosan megismerszik akár az Okeanos-parti nép→avar→szabir→saragur, urog, onogur→akatir-hun (Priskos), akár a massageta→szkíta→kimmer (Herodotos IV, 11–12) sorozatban. És ugyan Vajda sem tagadja az igazolható történelmi példákat arra vonatkozólag, hogy egy hódító hatalom elűzte lakhelyéről a lakosságot, amely szorultságában rátámadt egy harmadik népre, de, mint mondja, a valóságban inkább a láncreakció ki-maradására akadnak példák, az elüldözöttek nem egyszer alávetettséget vállalva nyertek befogadást új lakóhelyük régi birtokosaitól.³⁵ Azt pedig tudjuk, hogy Konstantin jól ismerte Priskos művét, hiszen az ő irányításával készültek azok a nagy excerptum-gyűjtemények, amelyek jóvoltából egyebek mellett az V. századi rhetor munkájának legalább töredékei megőrződtek mindmáig.³⁶ Priskos pedig Herodotost olvasta bizonyíthatóan,³⁷ vagyis ha a népvándorlásokat kiváltó háborúk láncolata nem igazolható, a toposz-hagyományozódás láncolata annál inkább. VII. Konstantin udvarában tudták: a besenyők a magyarok egykori szállásterületén laknak, s ez a földrajzi azonosság indíthatta a DAI összeállítóit arra a feltételezésre, hogy Etelköz/Dentümgöyer régi lakói helyébe az újak csak harc árán költözhettek.

Ha az antikvitásban mélyen gyökerező népvándorláshullám-elmélet nem is igazolható történelmileg, attól még egy más kultúrkörből származó értesülés elvileg szólhat Etelköz erőszakos hatalomváltásáról. Olybá tűnik, mintha egy arab kútfő ilyesmiről emlékeznék, al-Isztahri azonban csak ennyit közöl a besenyőknek a kazárok és a bizánciak területe közé költözéséről: „*E tartózkodási helyük nem régóta a szállásuk, ezt ugyanis megrohanták s ott letelepedtek...*”³⁸ A 930 körül keletkezett helyzetértékelés valós, hiszen a besenyők akkor még tényleg nem sok idő óta laktak ott. De a beköltözési mód gyorsaságát mutató kifejezésen (a fordítás szóhasználata: „megrohanták”) túl semmi nem utal harci cselekményre, avagy más nép elűzésére. Érdemes hát visszatérni a bizánci eredetű hír két megjelenésének kritikájára. Szembeszökő időrendi bizonytalanságuk is: ez a DAI-nak jellege okán – ismeretes, hogy nem történelmi oknyomozásra rendeltetett – nem róható fel szigorúan, ám a Chronicon történelmi rendeltetése dacára követ el komoly tévesztéseket a közelmúltra vonatkozólag: az észak-itáliai hadjáratot a

34 Vajda 1995, 112–127. (A görög személynevek átírásakor általában Moravcsik Gyula gyakorlatához igazodtam, l. Moravcsik, ÁMTBF kivételt csak a „meghonosodott” nevekkel – Bölcs Leó, Bíborbanszületett Konstantin – tettem.)

35 Uo. 126.

36 Moravcsik, ÁMTBF 30.

37 L. pl. Olajos 2001, 25.

38 HKÍF 49–50 (Czeglédy Károly, Kmoskó Mihály és Zimonyi István fordítása).

valóságoshoz képest két évvel később szerepelteti;³⁹ tette mindezt a 900-as évek elején. Regino amúgy sem túl éles látását a tárgyaló nép iránti leplezetlen gyűlölet tovább homályosította, így nem törekedett adatai gondos ellenőrzésére. VII. Konstantin császár (alkotói köre) ilyesmire nem ragadtatta magát; a DAI tárgyilagos hangvételét viszont egy helyen másfajta érzelmi túlfűtöttség töri meg.

Ez a magyar vezérek páni félelemmel átítatott válasza a bizánci követ indítványára, aki a besenyők elleni hadjáratra buzdította a Kárpát-medence új urait. A 8. fejezet forráskritikáját Révész László végezte el. Úgy tartotta, hogy a nagyfejedelmi szállás Felső-Tisza-vidékre helyezését szemben a fenyegető besenyő szomszédság szokásos felemlgetése – ezt Gábrriel klerikus ajánlatának visszautasítása hivatott alátámasztani – azért nem alkalmas mélyreható következtetés levonására, mert a magyar vezetőket akkor már sorozatos nyugati hadjárataik foglalták le, így nem állt érdekükben a besenyőkkel való összeütközés.⁴⁰ Ugyancsak ő idézte emlékezetbe azt az ismert forrástani körülményt, hogy Gábrriel követjárása keltezhetetlen.⁴¹ Ennél tovább jutva a bizánci diplomácia hiszékenységre utal, hiszen egy számukra hihető érveléssel azt is le lehetett szerelni. A magyar vezetőknek tulajdonított érveket valósnak véli, ám „a forrásokban följegyzett kijelentések nem minden esetben világítják meg a mögöttük rejlő valós tartalmat.”⁴² Ezt sarkosan úgy lehet megfogalmazni, hogy a papot becsapták a magyar vezérek, akik átlátszó ürüggyel hártották el a kérést. Révész László érvelését a hadtörténelmi tények erősítik.

A hadtörténelmi szempontú megközelítés amúgy is nélkülözhetetlen, hiszen a kútfők által említett emberek és népek nem testetlen filológiai adatok voltak, akik az íróasztal mellett lebegtek, hanem hús-vér történelmi szereplők, akik a „terepen”, adott esetben a csatamezőn hajtották végre tetteiket. Cselekedeteik minél hívebb képét viszont csak a lehető legbővebb forráskört tekintve lehet felvázolni. A korszak magyar hadi eseményeinek rendje különböző helyen és időben keletkezett adatcserepekből illeszthető össze. Ezek fényében a gyakorlati élet szintjén is ellenőrizhető a DAI elméleti konstrukciója.

Az időhatárokat 881 és 907 jelöli ki, ami a forrásokból előállt természetes hadtörténelmi korszak. A 956-ig vezetett Salzburgi Évkönyvekben ez áll: „881. Az első csatát a magyarokkal vívták Wenia-nál [Bécs], a másodikat a kabarokkal Culmite-nél [Kollmitz, vagy Kulmburg Melknél].”⁴³ A Fuldai Évkönyvekből tudjuk, hogy 892 júliusában Arnulf király frank, bajor és alemann harcosaival benyomult Moráviába, s ott magyar szövetségeseivel dúlt, gyűjtogatott, de 894-ben „a magyaroknak nevezett avarok” immár a morva Szvatopluk oldalán pusztították Pannóniát.⁴⁴ A 895-re vonatkozó, idézett bejegyzéstől eltekintve legközelebb a nagyszabású itáliai hadjárat kapcsán kerültek ma-

39 Regino 148.

40 Révész 1996, 203.

41 Révész 1998, 528–529. Vö. Moravcsik, ÁMTBF 36–37.

42 Révész 1999, 154.

43 HKÍF 209 (Tóth Sándor László fordítása). Vö. MGH SS XXX/2. 742.

44 Annales Fuldenses 121, 125.

gyarok a történetírói érdeklődés homlokterébe. Tanulságos a Fuldai Évkönyveknek visszaadni a szót, ugyanis a cselekmények nála olvasható kiértékelése egy eddig nem kellő súllyal elemzett mondandót hordoz, amire kevéssel alább térek vissza. „900. [899.] *Eközben pedig a magyaroknak nevezett avarok végig pusztították egész Itáliát, úgy, hogy sok püspököt megöltek. Az itáliaiak harcba bocsátkozván velük, egy napon egy ütközetben 20 ezren pusztultak el. Azok pedig ugyanazon az úton, amelyen benyomultak, nagy területen pusztítva visszatértek Pannóniába.*”⁴⁵ Az észak-itáliai hadműveletek szerencsére bőven adatoltak. Értékes adatokat közöl például két X. század második feléből való írás is, Liutprand cremonai püspök Antapodosisa, meg A nonantolai monostor alapítása című munka függeléke.⁴⁶ Egy 898-ban végzett felderítést követően 899 tavaszán több ezres hadsereg zúdul Észak-Itáliára, Arnulf császár (896 előtt keleti frank király) megbízásából. I. Berengár itáliai király csak több hónap múltán tudja üldözőbe venni a Lombardián addig szélében-hosszában végigszáguló lovasokat. Nyárutón a menetbiztosító egységek a szándékos megfutamodást alkalmazva elérték, hogy egyre elbizakodottabbá váló üldözőik a Brenta folyóig nyomuljanak, ahol aztán a magyar főerők szeptember 24-én fényes győzelmet arattak Berengár háromszoros létszámfölényben levő könnyűlovas katonái felett. December 13-án Vercelli püspöke, 900. január 26-án Modena városa, két napra rá a nonantolai kolostor esik áldozatul. Június végén Velencét ostromolják, sikertelenül. Időközben Arnulf halálával okafogyottá vált a keleti frank szövetség, Berengár súlyos pénzen megnyerte a magyarok jóindulatát, így a győztesek 900 nyarán hazavonultak.⁴⁷ Ugyancsak 900-ban valószínűleg egy másik magyar sereg pusztította Bajorországot 50 mérföld mélységben, ám Liutpold herceg győzelmet aratott felettük (Fuldai Évkönyvek). Ez nem okozott komoly megrázkódtatást a magyaroknak, hiszen hadaik 901-ben Karintiára és Itáliára törtek (Fuldai Évkönyvek, Sváb Évkönyvek).⁴⁸ 902-re a Sváb Évkönyvek írója a magyarok Moráviában folytatott győztes harcával tulajdonképpen az északi Morávia pusztulását rögzítette.⁴⁹ E 926-ig vezetett annales 902-höz és 904-hez egyaránt bejegyzi, hogy a bajorok lakomára hívták a magyarokat, és ott sokat megöltek közülük. Ennek kapcsán 904-nél említi Kurszán (Kusál) halálát, de a Sankt Galleni Évkönyvek 918-ban befejezett egysége 902 alá sorolja a magyar fővezér meggyilkolását. Bóna István meggyőzően érvel ez utóbbi évszám hitelessége mellett; ennek tükrében e két bejegyzés egyazon eseményre vonatkozik, ilyenformán a német annales megkettőzte a bajorok csalárd sikerét. 903-ból, és megint a Sváb Évkönyvek-ből újabb bajor–magyar háborúról értesülünk, amit a fentiek alapján Kurszán vezér

45 HKÍF 192 (Géczi Lajos fordítása). Vö. Annales Fuldenses 134.

46 MEH 216–217. Vö. Gombos, CFHH II. 1470–1472; HKÍF 217. Vö. Gombos, CFHH II. 971. Berengár 15000 fős hadseregének majdnem teljes megsemmisítését említi Andrea Dandolo 167.

47 Gombos 1927, 429–519; Bóna 2000, 31–32; Torma 2008, 425–447.

48 Annales Fuldenses 134–135; Gombos, CFHH I. 91.

49 Gombos, CFHH I. 91. Nem feladatom e helyt kitérni a déli „Megale Moravia” kérdéskörre. An-nak alapvető irodalmát l. Boba 1996. Újabban, különböző felfogásban l. Bálint 1996; Veszprémy 1996; Petrovics 2005; Katona-Kiss 2012; Langó 2012; Szabados 2012.

megbosszulása végett indíthattak, vagyis itt viszont téved Bóna, aki szerint a magyarok nem siettek elégtételt venni haduruk meggyilkolásáért.⁵⁰ 904–905 között immár I. Berengár király szövetségeseként hadakoztak Észak-Itáliában,⁵¹ s nem lehetetlen, hogy a sereg 904/905 telét Itáliában töltötte.⁵² Berengár számára hosszú távon hasznos politikai befektetésnek bizonyult a magyar szövetség: 915-ben itáliai császárrá koronázták.⁵³ 906-ban a magyarok először támadtak Szászországra, de mindjárt két sereggel, amint a szászok viselt dolgait összefoglaló, 1004-ben elhunyt Widukind elbeszéli.⁵⁴ 907 nyarán a szokásos gyakorlattól eltérően a Magyar Nagyfejedelemség védekező szerepre kényszerült. A Keleti Frank Királyság támadásának végkifejlete a július 4-én és 5-én vívott pozsonyi csata korai hadtörténelmünk legfényesebb és legjelentősebb helytállását hozta. „A bajorok kilátástalan háborúja a magyarokkal, Liutpold herceget megölték, övéinek féktelen kevélységét letörték, és a keresztények alig néhányan menekültek meg, a püspökök és grófok többségét meggyilkolták. A bajorok teljes hadseregét megsemmisítették a magyarok.” (Sváb Évkönyvek)⁵⁵ A pozsonyi csata lefolyásáról részletes leírást közöl a késő-középkori bajor humanista történétíró, Aventinus; munkája forrásértékét Veszprémy László igazolta a közelmúltban.⁵⁶

Amint láthattuk, a magyarság 881–907 közötti, egy emberöltőre rugó hadi krónikája különböző helyen és időben keletkezett adatcserepekből állt össze egy erősen hiányos képpé. E feljegyzések közös vonása, hogy a hadműveletek által sújtott térségek keresztény szerzőitől származnak, akik ellenséges érzelmi alapállásból szóltak megtámadóikról. Amikor be kellett ismerni övéik vereségét, ott sem a magyar virtust dicsőítették, hanem a pusztulás sokszor túlzóan felnagyított rémképén keseregtek.

A pozsonyi csatáig nyomon követett harcok sikerét két fontos tényező biztosította. Egyfelől a Kárpát-medencében éppen megtelepedő nép saját védelmi szükségletein felül több száz vagy éppen több ezer, akár két évig (899–900) is nélkülözhető katonát tudott kiállítani, másfelől ezek a steppei taktika szerint küzdő emberek kellően nagy létszámú, megfelelően betanított loállománnyal rendelkeztek. Márpedig 895 és 899 (valamint 904 és 905) között nem lett volna elegendő idő az esetlegesen elvesztett ménesek újratermesztésére, mivel Nagy Kálmán szerint még békés körülmények között is 6–7 év szükséges az állat születésétől számítva a tömeges kiképzésig.⁵⁷ (Nagy Kálmán a második világháború huszártiszteként szerzett tapasztalataiból indult ki, ám mivel a lovak alap-

50 Gombos, CFHH I. 91, 199; Bóna 2000, 33–34.

51 Annales Beneventani. Gombos, CFHH I. 110. Chronicon Cavense uo. 544. Az 1227-ben elhunyt ciszterci szerzetes Helinardus világkrónikája Provence-i Lajos császár nagy vereségéről ír: „*Ludovicus rex concerto cum Hungaris proelio miserabiliter vincitur.*” Uo. II. 1127.

52 Kristó 1980, 234–235.

53 Bóna 2000, 44.

54 Pertz, MGH SS III. 425–426.

55 HKÍF 202 (Lele József fordítása). Vö. Gombos, CFHH I. 91.

56 Veszprémy 2008. L. még a pozsonyi csata monografikus feldolgozását: Torma–Veszprémy 2008.

57 Nagy 1998, 134–135.

vető élettani adottságai nem változtak 1000 év alatt, ezért közlésében nincs okom kétkedni.) Különösen azért, mert a magyarok vezetékllovakkal vonultak csatába, és ezek az első háts elhullása esetén alakzatok végrehajtására alkalmas harci lóvá kellett, hogy előlépjének; ellenkező esetben a harcos a maga és társai életét kockáztatta volna, ha képzetlen állatra bízta sorsát. Az Árpáddal korosztályos Bölcs Leó császár szavai szintén ezt igazolják. „Követi őket nagy csapat ló, mén és kanca is, részint táplálékul és tejivás végett, részint sokaság látszatának keltése végett... Gyakran egy kötéltre vévén a felesleges lovakat, hátul, azaz a hadrend mögött, annak védelmére helyezik el... türk ellenfeleinknek hátrányos a legelő hiánya, tekintve a magukkal vitt lovak sokaságát” (Taktika).⁵⁸

Az itáliai hadjáratra indult több ezer, védelmi szempontból nélkülözhető harcos ténye viszont újabb két fontos következtetésre ad okot: Egyfelől a helyben talált, döntően „avar” lakosság nem fejtett ki ellenállást az újonnan érkezettekkel szemben, sőt a magyar köznép részévé vált;⁵⁹ másfelől szemmel láthatólag semmilyen besenyő hátbatámadástól nem tartott az új területen berendezkedő magyarság. A kettős nem-fenyegetettség azért is figyelemre méltó, mert egy nép értelemszerűen mindig mozgás (hegyeken, folyókon való átkelés) közben a legsebezhetőbb, csak hogy a magyarok nem adták tanújelét sem az avarok, sem a besenyők keltette félelemnek. A magyar–besenyő viszony nyomai egyetlen minőségben, szövetségi kapcsolatként tűnnek elénk a X. századból. A magyarok és a besenyők 917-ben a bolgárokhoz csatlakozva, 934 folyamán a bolgárok nélkül arattak győzelmet a bizánciak felett, míg végül 970-ben az orosz–bolgár–magyar–besenyő koalíció döntő vereséget szenvedett a Kelet-Római Császárságtól.⁶⁰ A magyarok és a besenyők alkalmasszerűen megnyilvánuló szövetségét két adalékkal lehet pontosabban körülírni. Egyfelől a Magyar Nagyfejedelemség hadi készségét már az is jól jellemzi, hogy a Bizánc elleni támadások ereje a besenyők távolmaradásakor sem lankadt: 943 tavasza magyar harcosokat talált a Kelet-Római Birodalomban.⁶¹ Másfelől egy bepillantás erejéig a magyar–besenyő szövetségben honos alá-fölérendeltségi helyzetről is értesülhetünk. 934-ben aratott közös győzelmükről Maszúdi olyan leírást adott, amely méltán sorolható az íjészítő népek taktikájáról festett legszemléletesebb csataképek közé. Számunkra az fontos, hogy a kortárs arab szerzőnél a besenyők előhadjént, vagyis a magyarok fősege alatt harcoltak.⁶²

Amit a 900-as évekbeli magyar–besenyő viszonyról egyáltalán megtudhatunk, azok a hadtörténeti tények egyértelműen cáfolják Gábriel klerikus értesülését. A magyarok kedélyállapotát beárnyékoló besenyő-fóbia nem egyszerűen időrendileg keltezhetetlen, hanem *tartalmilag* sem lehet vele mit kezdeni: nem találni egyetlen olyan pillanatot sem a X. századból, amelyre érvényesíthető lenne. Ezért osztom azt a korábban említett nézetet, hogy a bizánci követet ez alkalommal alaposan megréfták a magyar vezetők.

58 Moravcsik, ÁMTBF 19–21. (Moravcsik Gyula fordítása)

59 Szádeczky-Kardoss 1996, 29; Szőke 1996, 43; Tomka 1997, 74–75; Olajos 2004.

60 Moravcsik, ÁMTBF 61–64, 72, 77–79, 84–89.

61 Moravcsik, ÁMTBF 61, 85.

62 HKÍF 55–56.

Összegezve az eddig elmondottakat, meggyőződésem, hogy sem közvetlen filológiai, sem közvetett hadtörténeti érveléssel nem támasztható alá a sorozatos népelmozdulások jól ismert modellje. A népvándorlás-láncolat mechanikus elgondolása Herodotos jóvoltából jutott a görög történelemfelfogás véráramába; Priskos, s főleg Bíborbanszületett Konstantin császár révén az újkori tudomány számára elfogadott tétellé vált. Vajda László egyetemes érvennyel megfogalmazott aggályai a IX–X. századi magyar esetre alkalmazva is helytállóak. Ennek belátásához el kellett vonatkoztatni a DAI gyanúsán „kerek” történetétől, hogy a többi kútfő is érvényesüljön. Tény, hogy az így előállt mozaikszerű képen jobban látszik a töredezettség, de ha minden adatot egyenlő forráskritikai elbírálásban részesítünk, akkor közelebb juthatunk az egykorvolt valósághoz, mintha a DAI logikai rendszerébe kényszerítenénk a tőle független értesüléseket. A különböző feljegyzésekből felsejlő összkép azt mutatja, hogy a IX–X. század fordulóján a magyar steppe-állam (avagy steppe-birodalom)⁶³ támadó katonai magatartással bizonyította biztonságérzetét, s nem volt oka sem az avaroktól, sem a besenyőktől tartani. Ilyenformán Etelközből/Dentümgogyerből nem besenyő támadás mozdította ki a magyarokat, mivel 895-ből nem igazolható magyar–besenyő konfrontáció,⁶⁴ hanem alapos helyismeretre szert téve, előre eltervezett döntéssel vették birtokba a Kárpát-medencét. Ennek az alapos helyismeretnek térben-időben pontosan adatolható lenyomata a *Salzburgi Évkönyvek* idézett közlése a 881-ben Bécs alatt harcoló magyarokról. Erősen elgondolkodtató, hogy a magyarok és a közeli hadszíntéren hadakozó kabarok honnan vonulhattak a Bécsi-medencébe, és hová térhettek vissza onnan. Biztos, hogy Etelközbe/Dentümgogyerbe, vagy már egy Kárpátokon belüli támaszpontra? Időszerű lenne a honfoglalás kronológiájának újragondolása, ám ez már nem ennek a dolgozatnak a feladata.

63 Pohl 2003, 572–573. Ennek magyar vonatkozású kifejtését l. Szabados 2011. 9–61; Szabados 2013.

64 Szabados 2010.

RÖVIDÍTÉSEK, IRODALOMJEGYZÉK

FORRÁSKIADVÁNYOK

Andrea Dandolo = *Andreae Danduli Chronica per extensum descripta*. Ed. E. PASTORELLO. (Rerum Italicarum Scriptores. Raccolta degli Storici Italiani dal cinquecento al mille cinquecento ordinata da L. A. Muratori. Nuova edizione riveduta ampliata e correcta. Tomo XII. Parte I.) Bologna 1938–1939.

Annales Fuldenses = *Annales Fuldenses sive Annales Regni Francorum Orientalis*. Post editionem G. H. PERTZII recognovit Fr. KURZE. (Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusis VII.). Hannoverae 1891.

DAI = *Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása*. A görög szöveget fordította MORAVCSIK Gy. OLAJOS T. bevezető tanulmányával. Budapest 2003. (reprint)

Gombos, CFHH = GOMBOS, Albinus F., *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae* I–III. Budapestini 1937–1938.

Györffy, DHA = GYÖRFFY, Georgius: *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Volumen I. 1000–1131. Budapestini 1992.

HKÍF = *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szerk. KRISTÓ Gy. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7.) Szeged 1995.

MEH = *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Szerk. GYÖRFFY Gy. Budapest 2002³.

MGH SS XXVII. = *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. Tomus XXVII. Edidit Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi. Hannoverae 1885.

MGH SS XXX/2. = *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. Tomi XXX. Pars II. Edidit Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi. Lipsiae 1934.

Moravcsik, ÁMTBF = MORAVCSIK Gyula, *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest 1988².

Pertz, MGH SS III. = *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. Tomus III. Ed. G. H. PERTZ. Hannoverae 1839.

Pertz, MGH SS IV. = *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. Tomus IV. Ed. G. H. PERTZ. Hannoverae 1841.

Pertz, MGH SS XX. = *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. Tomus XX. Ed. G. H. PERTZ. Hannoverae 1868.

Regino = *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum Continuatione Treverensi*. Recognovit Fr. KURZE. (Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusis L.) Hannoverae 1890.

Szentpétery, SRH = *Scriptores Rerum Hungaricarum* I. Ed. E. SZENTPÉTERY. Budapestini 1937.

Thietmar = *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Hrsg. R. HOLTZMANN. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum. Nova Series 9.) Berolini 1935.

SZAKIRODALOM

Bálint 1996 = BÁLINT Cs., *Magna Moravia a magyar Alföldön? Századok* 130 (1996). 992–999.

Boba 1996 = BOBA I., *Morávia története új megvilágításban*. Budapest 1996.

Bóna 2000 = BÓNA I., *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest 2000.

Demény 2001 = DEMÉNY I. P., A honfoglalás a folklórfilológus szemszögéből. In: *Kőrösi Csoma Sándor és a magyar történelem útjai*. Szerk: GAZDA J. Sepsiszentgyörgy 2001, 89–99.

Gombos 1927 = GOMBOS F. A., A honfoglaló magyarok itáliai kalandozása. *Hadtörténelmi Közlemények* 28 (1927) 429–519.

Györffy 1987 = GYÖRFFY Gy., Honfoglalás és megtelepedés. In: *Magyarország története. I. Előzmények és magyar történet 1242-ig*. Főszerk. SZÉKELY Gy. Budapest 1987², 577–650.

Györffy 1990 = GYÖRFFY Gy., Besenyők és magyarok. Uő: *A magyarság keleti elemei*. Budapest 1990, 94–191.

Harmatta 1998 = HARMATTA J., A honfoglalás mai szemmel. *Magyar Nyelv* 94 (1998) 129–151.

Kapitánffy 1997 = KAPITÁNYFFY I., Bíborbanszületett Konstantin császár a magyarokról. In: *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság*. Szerk. BORDÁS Gy. Újvidék 1997, 38–43.

Katona-Kiss 2012 = KATONA-KISS A., Μεγάλη Μοραβία Σβατοπλук országa. Hol voltak a morva végek? In: KISS-PITI-SZABADOS 2012, 199–218.

Katona 1778 = St. KATONA, *Historia Critica Primorum Hungariae Ducum. Ex fide domesticorum et externorum scriptorum concinnata*. Pestini 1778.

Kiss-Piti-Szabados 2012 = KISS P. A. – PITI F. – SZABADOS Gy. szerk.: *Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1–3.) előadásai*. Szeged 2012.

Kristó 1980 = KRISTÓ Gy., *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest 1980.

Langó 2012 = LANGÓ P., Délszlávok Nyitrán? Megjegyzések az alsó ívükön tekercselt drótdíszes karikaékszerek klasszifikációja kapcsán. In: KISS-PITI-SZABADOS 2012, 237–280.

Moravcsik 2003 = MORAVCSIK Gy., Előszó. In: DAI 3–14.

Nagy 1998 = NAGY K., *A honfoglalás hadtörténete*. Budapest 1998.

Olajos 2001 = OLAJOS T., *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai.* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 16.) Szeged 2001.

Olajos 2004 = OLAJOS T., Az avar továbbélés kérdéséről. *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére.* Szerk: ERDEI Gy. – NAGY B. (Monumenta Historica Budapestiensia XIV.) Budapest 2004, 111–118.

Petrovics 2005 = PETROVICS I., *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére.* Budapest 2005.

Pohl 2003 = W. POHL, A non-Roman empire in Central Europe. In: *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World.* Ed. by H-W. GOETZ – J. JARNUT – W. POHL. (The Transformation of the Roman World. Volume 13.) Leiden–Boston 2003, 571–595.

Révész 1996 = RÉVÉSZ L., *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez.* Miskolc 1996.

Révész 1998 = RÉVÉSZ L., Szempontok a honfoglalás kori leletanyag időrendjének meghatározásához a keleti párhuzamok alapján. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Stud. Arch IV* (1998) 523–532.

Révész 1999 = RÉVÉSZ L., *Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában.* Budapest 1999.

Szabados 2010 = SZABADOS Gy., A magyarok bejövételének hadtörténeti szempontú újraértékelése. *Hadtörténelmi Közlemények* 123 (2010) 215–235.

Szabados 2011 = SZABADOS Gy., *Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól.* Szeged 2011.

Szabados 2012 = SZABADOS Gy., Avar pusztalakók és birodalmi nagymorvák. A 9. századi Kárpát-medence politikai és etnikai viszonyairól. In: KISS–PITI–SZABADOS 2012, 219–235.

Szabados 2013 = SZABADOS Gy., Egy steppe-állam Európa közepén: Magyar Nagyfejedelemség. (A steppe-state in Central Europe: The Hungarian Great Principality). *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából.* Új sorozat VI–VII. (XVI–XVII.) kötet. 2011–2012. Kolozsvár 2013, 119–150.

Szabó 1860 = SZABÓ K., Bíborbanszületett Konstantín császár munkái magyar történeti szempontból ismertetve. *Magyar Akadémiai Értesítő* 1 (1860) 61–167.

Szádeczky-Kardoss 1996 = SZÁDECZKY-KARDOSS S., Az avarok története Európában. In: *Árpád előtt és után.* Szerk.: KRISTÓ Gy. – MAKK F. Szeged 1996, 21–30.

Szőke 1996 = SZŐKE B. M., *Plaga Orientalis (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban).* In: *Honfoglaló őseink.* Szerk.: VESZPRÉMY L. Budapest 1996, 11–44.

Tomka 1997 = TOMKA P., Magánbeszéd az avarokról. *Életünk* 35 (1997) 68–75.

Torma 2008 = TORMA B. Gy., Csata a Brenta folyónál, 899. *Hadtörténelmi Közlemények* 121 (2008) 425–447.

Torma–Veszprémy 2008 = *Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata.* Szerk.: TORMA B. Gy. – VESZPRÉMY L. Budapest 2008.

Vajda 1995 = VAJDA L., A népvándorlások kérdéséhez. *Századok* 129 (1995) 107–143.

Veszprémy 1996. = VESZPRÉMY L., Újabb vélemények Nagymorávia fekvéséről. *Had-történelmi Közlemények* 109 (1996) 131–137.

Veszprémy 2008 = VESZPRÉMY L., Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Uő: *Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztesek, hadmérnökök a középkori Magyarországon. Válogatott tanulmányok.* Budapest 2008, 20–42.

Wenzel 1851 = WENZEL G., Eszmetöredék a magyarok eredetéről. *Új Magyar Múzeum* 1 (1850–1851) 305–329, 431–457, 486–499.

Zimonyi 1998 = ZIMONYI I., A besenyők nyugatra vándorlásának okai: *Acta Historica. Acta Universitatis Szegediensis.* CVI. Szeged 1998, 129–144.

Zsidai 2013 = Zsidai Zs., Turkok az arab forrásokban – problémafelvetés egy népnév értelmezése kapcsán: *Keletkutatás* 2013. Ősz 5–17.

SZABADOS, GYÖRGY

THE CONQUERED HUNGARIANS AS THE CONQUERING ONES?

**THE DE ADMINISTRANDO IMPERIO AND THE ANCIENT MODEL OF THE
MIGRATIONS**

The moving of the first Hungarian state – the Hungarian Great Principality – from Etelkuzu or Dentumoger to the Carpathian Basin is a much debated issue of historical research. One of the important questions is if it was a deliberate move or a flight of an exsanguine community. The most important source which suggests panicked flight is the *De Administrando Imperio* (c. 950). Emperor Constantine VII „Porphyrogenitus” in his work gave us a model for the series of migrations: the Uz attack forced the Pechenegs towards west, then the Pechenegs defeated the Hungarians who had to escape towards west into the Carpathian Basin, and there the defeated Hungarians destroyed the Elder Moravia. Nevertheless this description is based on an ancient mechanical model for the migrations exclusively. Herodotos and Priskos used this model for other ancient people, and their work was well-known in Emperor Constantine’s court. This kind of series of migration confronts the facts of the military history, too. During the period of the conquest of the Carpathian Basin (881–907) the warlike Hungarian Great Principality led several military campaigns and won most of them. So the interpretation of the *De Administrando Imperio* exsanguined Hungarians cannot be defensible, for it is impossible to imagine the great loss of men and animals (especially horses) when we look at the fighting spirit and efficiency before, during and after the move. Anyway, my researches resulted that there were no wars or no conflicts between the Hungarians and Pechenegs within this period, especially not in 895. Consequently the Hungarian Great Principality, gathering information through decades, occupied and united the Carpathian Basin according to plan – without any defeat.